

Інститут усиновлення – історичний аспект

20 листопада 1959 року Генеральна Асамблея ухвалила Декларацію прав дитини, а 20 листопада 1989 року – Конвенцію про права дитини. **20 листопада в усьому світі щорічно святкують Всесвітній день дитини.** А ми цю виставку вирішили присвятити дітям, до яких доля була не надто прихильна та не дала змоги провести дитячі роки в рідній родині.

Усиновлення відомо ще з найдавніших часів, і воно нараховує багатовікову історію. Згадки про це зустрічаються ще у **Вавілонському кодексі Хаммурапі** (2284 рік до Різдва Христового), в індійських законах **Ману**, написаних близько 200 року до Різдва Христового. У законах Вавілона стверджувалося: “Якщо чоловік бере малу дитину з його рівня за сина і виховує її, ніхто не може заперечувати проти цього”.

Підтримувалося усиновлення і в **Стародавньому Римі**, про що свідчить кодифікування таких випадків у законах.

Там розрізняли два типи усиновлення: “*approgatio*” і “*adoptio*”. Перший з них стосувався дорослої людини, яка завдяки усиновленню ставала законним

спадкоємцем того, хто її усиновив. У другому випадку йшлося про усиновлення дитини.

“Adoptio” має багато спільного із сучасним трактуванням усиновлення: малолітня дитина повністю залежала від нових батьків і наслідувала їхнє майно. Так, Юлій Цезар фактично продовжив свою династію, усиновивши свого племінника Октавіана, який згодом став Цезарем Августом.

А от у **ісламських країнах** до усиновлення було неоднозначне ставлення. Трактування Корану в більшості з них забороняло усиновлення взагалі. Проте, в Ірані, де серед населення домінували мусульмани-шиїти, цей акт був цілком прийнятним. В Тунісі та Індонезії мусульмани також мали право на усиновлення дітей-сиріт.

Загалом усиновлення мало надзвичайно широке застосування та носило різноманітні соціальні форми. Протягом століть у різних народів змінювалися цілі, умови, порядок, майнові та немайнові наслідки прийняття в родину чужої дитини, а іноді і дорослих людей.

Це було зумовлено різною метою, яка визначалася історичними, релігійними, соціальними та політичними умовами існування суспільства на тому чи іншому етапі його розвитку.

На території України усиновлення як історичне, соціальне та правове явище існувало ще в період **Київської Русі**. Хоча воно не мало на той час нормативного закріплення, проте його було врегульовано нормами **звичаєвого права**. Основним і найважливішим джерелом тогочасного українського права було неписане звичаєве право, що створилося шляхом постійного дотримання протягом віків народних звичаїв та підпорядкування звичаєвим правилам суспільного життя і побуту.

У Київській Русі юридичні відносини між батьками і дітьми встановлювалися з моменту народження дитини в законному шлюбі або шляхом усиновлення. **Правовий статус дитини** в цей період характеризувався використанням церковного, князівського права, а також звичаїв, нерівності у правах та обов'язках дітей різної статі та різного стану, появи та розвитку інститутів опіки, піклування та усиновлення, повним підпорядкуванням дитини волі батьків, навіть відсутності заборони продавати дітей.

З впровадженням християнства і підпорядкування шлюбно-сімейного права церкві у давньоруському суспільстві різниця між дітьми законнонародженими (тобто народженими або зачатими у законному шлюбі) та незаконнонародженими (народженими поза шлюбом або у шлюбі, який був визнаним недійсним) була закріплена в “**Руській Правді**”. І першим джерелом, що містило норми, якими врегулювалося правове **положення дітей-сиріт**, була також “Руська Правда”.

Розвиток механізму державного регулювання інституту усиновлення у період **Великого князівства Литовського та Речі Посполитої** характеризується правовим становищем дитини у трьох литовських статутах. Однак чіткого механізму регулювання інституту усиновлення у цей період не було.

Порядок усиновлення тривалий час не піддавався істотним змінам. У Московській державі було лише одне важливе розпорядження: не можна було усиновлювати своїх незаконнонароджених дітей.

У період правління **Петра I** посилилася і набула значення боротьба з бездоглядністю. У **1706 році** новгородський митрополит Іов відкрив перший у Російській імперії **притулок для незаконнонароджених дітей**. На його утримання за указом царя були звернені доходи від кількох монастирських вотчин. Згодом видали розпорядження про створення спеціальних госпіталів для незаконнонароджених дітей, а потім – сирітських будинків.

А законодавчо принцип пріоритетності влаштування дітей у сім'ю було закріплено тільки у часи царювання **Катерини II** указом від 7 листопада **1775 року**. Ще один з найзначніших заходів тих часів пов'язаний з ім'ям відомого філантропа І.І.Бецького, який у 1763 році запропонував імператриці заснувати у столиці два великі заклади для виховання й нагляду за незаконнонародженими дітьми. І у 1764 році в Москві було відкрито **Виховний будинок**. У цей період існували такі **форми опіки як патронат та патронаж**.

Наступним етапом розвитку механізму державного регулювання інституту усиновлення є ухвалення закону “**Про дітей усиновлених і узаконених**” в Російській імперії 12 березня **1891 року**. Його прийняття стало важливим кроком у розвитку сімейного законодавства імперії.

Були кодифіковані й систематизовані правила усиновлення, порядок установлення усиновлення регламентувався Статутом цивільного судочинства

1864 року. Уперше на законодавчому рівні закріпили можливість узаконення юридичного акта, за допомогою якого **незаконні діти** (народжені поза шлюбом) **прирівнювалися до народжених у шлюбі.**

За радянських часів розвиток механізму державного регулювання інституту усиновлення в Україні розпочався із прийняття **Сімейного кодексу УРСР в 1919 році** Радою Народних Комісарів УРСР, який так і не набрав чинності через воєнні дії, що відбувалися в Україні.

У **1926 році було прийнято Сімейний кодекс УРСР**, в якому містилися норми, що стосувалися усиновлення. З метою подальшого удосконалення національного законодавства з усиновлення в 1943 році було видано Указ Президії Верховної Ради СРСР “Про усиновлення”.

27 липня 1968 року було ухвалено Основи законодавства Союзу РСР і союзних республік про шлюб і сім’ю, а 26 червня **1969 року – Кодекс про шлюб і сім’ю УРСР.** Зазначені правові акти регулювали правовий інститут усиновлення та розглядали це правове явище як одну із форм сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

В цей час інститут усиновлення відіграв важливу роль, особливо в роки **Другої світової війни**, а також у післявоєнний період, коли залишилося багато дітей-сиріт. Детально було регламентовано питання щодо встановлення сирітства, тобто набуття дитиною статусу дитини-сироти.

Необхідно зауважити, що в післявоєнний період надавалася перевага суспільному вихованню дітей-сиріт в закладах **інтернатного типу.** Це, нажаль, привело до негативних наслідків, тому що багато дітей-сиріт та дітей, батьки яких були позбавлені батьківських прав, не змогли пристосуватися до повноцінного життя в соціумі.

Перетворення, які відбулися в країні в 90-х роках XX століття під час здобуття **незалежності України**, зміни в національному законодавстві про інститут усиновлення відображали особливості державного впливу на сімейні відносини.

Важливим етапом на шляху правового регулювання сімейних відносин, у тому числі щодо усиновлення, стало прийняття **Сімейного кодексу України 10 січня 2002 року.** Статті 214, 215 цього кодексу містять посилання на систему органів, які

ведуть облік дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, та облік осіб, які бажають усиновити дитину.

Крім того, 13 січня 2005 року було прийнято Закон України “Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування”. 12 січня 2018 року був підписаний Указ Президента України “Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей”.

Більш детально порядок та процедура усиновлення були врегульовані Постановою Кабінету Міністрів “Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей”. Було прийнято й інші нормативно-правові акти, у тому числі і міжнародні, які регулюють інститут усиновлення.

Отже, робимо висновки – у первісному суспільстві сирітства не існувало, тому що під час проживання однією великою общиною - сім'єю чужих дітей просто не було.

Родина – на чолі з патріархальним батьком сімейства, до якої однаково входили і діти, і прийняті в родину (приймаки) з чужої родини.

Але з розподілом праці, виникненням нових форм господарювання, економічних відносин та відносин власності змінюються і сімейні відносини та виникають відносини у сфері усиновлення. Саме усиновлення розглядалось переважно як спосіб залучення робочої сили, а тому й мало економічний зміст.

Найбільш інтенсивний розвиток механізму державного регулювання інституту усиновлення припадає на часи незалежності Української держави, який характеризується прийняттям в Україні Сімейного кодексу України 2002 року, який врегулював проблеми питання усиновлення.

Таким чином, розвиток державності та суспільства на різних етапах свого існування істотно впливає на соціальну сферу усиновлення. Традиції, звичаї та обряди, історичний досвід регулювання відносин з усиновлення свідчать, що вони стали для Української держави стержнем для створення власної законодавчої бази у сфері усиновлення.

Використана література

1. Артеменко О.В., Губанова О.В. Усиновлення в Україні: адміністративно-правовий аспект: монографія.-Київ: Компрінт. – 2016. - 140 с.
2. Домбровський К.Г. Історичні етапи розвитку механізму державного регулювання інституту усиновлення // Часопис Київського університету права.- 2020. - №4 - С.256-260.